

СТОПАНСКАТА НЕПОНОСИМОСТ В СЪДЕБНАТА ПРАКТИКА НА ВЪРХОВНИЯ КАСАЦИОНЕН СЪД НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

гл. ас. д-р Йорданка Нонева-Златкова
ЮЗУ „Неофит Рилски“

Резюме: Във времена на кризи и нестабилна световна геополитическа обстановка значението на института на стопанската непоносимост се засилва все повече и повече. През последните години в Република България започна все по-често и по-често да се говори за него. Появата на COVID 19, военните действия в Украйна, повишаването на цените на електроенергията за потребителите, непосилните за изпълнение дългосрочни договорни задължения провокираха актуалността на дискусиата по отношение непоносимостта на престациите. Въз основа на установените в правната доктрина принципни постановки и критерии за правно приложение съдебната практика извежда свои тълкувания, които са предмет на анализ в настоящата статия. Авторът анализира ключовите решения по проблематиката на стопанската непоносимост в съдебната практика на Върховния касационен съд. Прави изводи и обобщава теоретичните и практическите разбирания за значението, правното приложение и последиците от стопанската непоносимост.

Ключови думи: стопанска непоносимост, справедливост, добросъвестност, договорни задължения.

ECONOMIC INTOLERANCE IN THE JUDICIAL PRACTICE OF THE BULGARIAN SUPREME COURT OF CASSATION

Chief Assist. Prof. Yordanka Noneva-Zlatkova, PhD.
SWU „Neofit Rilski“

Abstract: In times of crises and an unstable global geopolitical situation, the importance of the institute of economic intolerance is increasing more and more. In recent years, in the Republic of Bulgaria, It started to be talked about more and more often. The emergence of COVID 19, the military actions in Ukraine, the increase in electricity prices for consumers, the unmanageable long-term contractual obligations provoked the topicality of the discussion regarding the intolerance of performances. Based on the principles established in the legal doctrine and criteria for legal application, the judicial practice derives its own interpretations, which are the subject of analysis in this article. The author traces the key decisions on the issue of economic intolerance in the judicial practice of the Bulgarian Supreme Court of Cassation. Draws conclusions and summarizes theoretical and practical understandings of the meaning, legal application and consequences of economic intolerance.

Keywords: economic intolerance, justice, good faith, contractual obligations.

I. Уводни бележки

В исторически план институтът на стопанската непоносимост се свързва с периоди на кризи. Неговото значение е съществено за стабилността и предвидимостта в търговските и гражданските правоотношения. Практически той представлява механизъм за защита на страните от прекомерни икономически условия, които могат да направят изпълнението на договорите изключително тежко и обременително за някоя от страните по облигационното и/или търговското правоотношение. Чрез този правен механизъм, се осигурява възможност за преразглеждане и привеждане на договорните условия към новите реалности, като се запазват правата и интересите на засегнатите страни.

В съвременния глобализиран и динамичен свят, където икономическите условия могат бързо да се променят поради различни фактори като икономически кризи, природни бедствия, пандемии и други, значението на стопанската непоносимост се увеличава многократно. Тя предоставя правна сигурност и гъвкавост, които са ключови за устойчивостта и развитието на гражданския и търговския оборот. Не случайно значението на института на стопанската непоносимост се засилва в периода на кризи. Този факт може да се изведе от различните кризисни моменти в икономическото развитие на човечеството. От същинското му възникване след края на Втората Световна Война, през Световната икономическа криза през 2008 г., кризата покрай световната пандемия от Ковид 19 през 2020 г., та докато стигнем до войната в Украйна, която избухна през 2022 г.

Теоретично институтът на стопанската непоносимост се извежда като изключение от основния принцип на договорното право *pacta sunt servanda*. Договорът има сила на закон между страните (чл. 20а от ЗЗД) е един от основните принципи станали модел на рецепция в съвременното ни договорно право от римското право. Обаче в настоящата действителност нещата не стоят по този начин. Стопанската непоносимост прави възможно отклонението от този принцип в името на добросъвестността и справедливостта с цел длъжникът да не бъде поставян в твърде неудобно, до степен на непоносимо, за него положение. През вековете, този принцип е еволюирал и е намерил място в правните системи на различни държави. В Република България, той е легално закрепен в чл. 307 от Търговския закон и играе важна роля в съвременните договорни отношения. Съгласно едноименния текст на закона, ако след сключването на един договор настъпят обстоятелства, които страните не са могли и не е било задължително да предвидят, и изпълнението на задълженията на едната страна стане прекомерно тежко, съдът може по искане на тази страна да прекрати или измени договора, за да възстанови справедливостта между страните. Това законово разпореждане отразява стремежа на българския законодател да осигури баланс и справедливост в договорните отношения, когато непредвидени обстоятелства коренно променят икономическата обстановка.

Съдебната практика ясно постановява, че за да бъде освободен изпълнителят длъжник от отговорност, трябва да са налице кумулативно всички обстоятелства, които се считат за стопанска непоносимост. Съдът тълкува понятието за стопанска непоносимост според ТЗ като значителна промяна в икономическата ситуация, при която е бил сключен договорът, и която е повлияла на волята на всяка от страните, преценявайки интереса си и условията за обвързване.

Настоящата статия има за цел на база анализа на правната рамка, доктрината и съдебната практика на ВКС, постановена по реда на чл. 290 от ГПК, да изведе важ-

ните моменти при правното приложение на правния институт и защо този институт играе важна роля в българското частно право. В изложението по-долу авторът акцентира върху теоретичната постановка на въпроса и анализа на съдебната практика, които служат да основа при направата на генералните изводи на автора.

II. Правна уредба, принципи и критерии на прилагане

Въпреки, че стопанската непоносимост е легално уредена в чл. 307 от ТЗ, тя намира приложение и в гражданските правоотношения по линия на субсидиарната двупосочна връзка между Търговския закон и ЗЗД¹. На първо място, трябва да отбележим, че принципната постановка, залегнала в ЗЗД (чл. 20а, ал. 2) в частта изменение или прекратяване на договорите служи за основа относно прилагането на специалната разпоредба на чл. 307 от ТЗ. В теорията е преобладаващо схващането, че институтът е приложим по отношение на двустранните престационни договори, тъй като при тях може да говорим за еквивалентност на престациите². Съществува и разбиране, че е приложим и във връзка с едностранните сделки³. На следващо място, законодателят е извел като принципен предел на непоносимостта справедливостта и добросъвестността като основни принципи на частното право, намерили отражение и при този така важен институт. Приложението на непоносимостта в гражданското и търговското право включва извличането на няколко основни елемента, които трябва да са налице, за да може да се обоснове прилагането на стопанска непоносимост. На първо място, това е характеристиката на престацията като непоносима, а не невъзможна. Между двете понятия няма знак за равенство и наличието на едното не води до другото и обратно. Ето защо това е и основният разделителен критерий между непреодолимата сила и стопанската непоносимост като обстоятелства изключващи отговорността на длъжника при неизпълнение на облигационното задължение. В своя зародиш необходимостта от института на стопанската непоносимост възниква при значително и устойчиво променени икономически обстоятелства, които се проявяват след сключването на договора и не са свързани с виновно поведение на длъжника, което да е довело до тях. На второ място, изменението в обстоятелствата трябва да е такова, че да води до едновременно противоречие със справедливостта⁴ и добросъвестността⁵. На плоскостта на тези принципни постановки и критерии за прилагане се открояват и тенденциите на анализ на института в съдебната практика на ВКС.

---

¹ Това разбиране е преобладаващо в теорията. Така и Ясен Николов. Стопанската непоносимост и непреодолимата сила. С., Сиела, 2022, с.77-83, Стайков, И. Институтът на *clausula rebus sic stantibus* в действащото българско търговско право. Правна мисъл, 1998, 1, с.81, Кожухаров, А. Облигационно право. Общо учение за облигационното отношение. С., Юриспрес, с. 80, Матеева, Е. Актуални въпроси на стопанската непоносимост по чл. 307 от Търговския закон. Търговско право, 2014, №3, 65-100.

² Тенев, Добри. Относно делението на договорите на възмездни и безвъзмездни. Предизвикателствата на правото: <https://www.challengingthelaw.com/obligacionno-pravo/otnosno-delenieto-na-dogovorite/> публ. 01.01.2017.

³ Виж. Николов, Ясен. Цит. съч., с. 68-69.

⁴ Розанис, С. Търговски сделки. Обща част. С., 1998, с. 80 възприема, че употребата на „справедливостта“ в хипотезата на чл. 307 от ТЗ не трябва да се разглежда като източник на право.

⁵ Иванов, А. Принципът за добросъвестност по българското и германското гражданско право. Юридически сборник, БСУ, том XXVII, 2020 г., с. 213-220.

III. Анализ на ключови решения на ВКС

Константната съдебна практика извежда, че изменението или прекратяването на договорната връзка на основание чл. 307 ТЗ може да се приложи чрез намесата на съда по предявен иск от заинтересованата страна, който е конститутивен по своя характер и внася промяна в правната и имуществената сфера на страните с цел избягване на несправедливото развитие при изпълнението на облигационно отношение.⁶ Докато в теорията съществува разбирането, че производството по иск за стопанска непоносимост не представлява спор относно граждански права, а че съдът просто администрира съответното гражданско правоотношение и възстановява икономическото равновесие между договарящите страни.⁷ Към последното твърдение не мога да се присъединя, тъй като с иска за изменение и/или прекратяване на облигационното и/или търговското отношение се осъществява едностранно правна промяна в чужда правна сфера като една крайна мярка за възвръщане на баланса в гражданскоправните отношение и изпълнение на един от основните принципи на гражданското право за недопускане на неоснователно обогатяване.

На следващо място, сред тълкуванията на върховния съд се откроява тезата, че наличието на стопанска непоносимост е основание за изменение или прекратяване на договорната връзка и възниква, когато няма съгласие между страните, а продължаването на договора при първоначалните условия води до изключителна несправедливост поради обективната икономическа ситуация. Тази аргументация се основава на разпоредбата на чл. 20а от ЗЗД, според която първоначално договореното между страните може да се изменя и/или прекратява само по взаимното съгласие на страните, а ако то липсва само в изрично предвидените в закона случаи. Ето и защо законодателят е предвидил съда като сериозен гарант за баланса в отношенията между гражданскоправните субекти и недопускането на несправедливост и недобросъвестност в отношенията между страните. Този факт дава сериозен аргумент да заключим, че разпоредбата на чл. 307 от ТЗ е създадена в обществен интерес и цели на засили предвидимостта и сигурността в гражданския оборот въпреки нововъзникналите непредвидени обстоятелства. В този смисъл в теорията се поставя въпросът какъв е всъщност характерът на нормата. Едно от разбиранията е че тя има изцяло диспозитивен характер⁸ и нейното приложение може напълно да се изключи по волята на страните по аргумент от чл. 9 от ЗЗД. Според мен това схващане не може да бъде споделено напълно. На първо място, като изключение от принципа *pacta sunt servanda* (чл. 20а ЗЗД), институтът на стопанската непоносимост се явява и своеобразна дерогация на договорната свобода (чл. 9 от ЗЗД) поради защитата на обществения интерес, който се цели да съхрани законодателят. В този смисъл смятам, че приложното поле на чл. 307 от ТЗ може да се стесни или разшири, но не може напълно да се изключи по волята на страните, тъй като по този начин ще се заобиколи основна гаранция за баланса в гражданскоправните отношения, която е залегнала в основата на института, а именно справедливостта и добросъвестността. Съвсем възможно е една гражданскоправна норма да има диспозитивен характер в едно направление и императивен в друго, както е и примерът с чл. 307 от ТЗ. Водима от последното мое твърдение убедено смятам, че въвеждайки тези два крите-

---

⁶ Решение № 183 от 21.11.2018 г. по т. д. № 542 / 2018 г. на Върховен касационен съд, 1-во тър. отделение.

⁷ Калайджиев, А. Облигационно право. Обща част. С. Сиби, 2016, с. 350.

⁸ Калайджиев, А. Цит. съч. с. 349.

рия справедливостта и добросъвестността като мерители на непоносимостта на престациите се предоставя една свобода на съда при определянето на това в какво въсъщност се състоят те от фактическа гледна точка. Това обстоятелство по съществото си прави нормата на чл. 307 ТЗ със съществен диспозитивен характер, но и относително определена⁹ със задължителна граница за правното ѝ приложение¹⁰.

В съдебната практика на ВКС се извежда и като предпоставка на стопанската непоносимост, и наличието на валидна договорна връзка между страните, в противен случай институтът не може да бъде изследван дали е налице. Ето защо когато не може да бъде приложена разпоредбата на чл. 307 ТЗ, на изследване подлежат фактите, относими към нейното изпълнение и направените във връзка с това възражения.¹¹

Дискусионният момент между теорията и практиката е по отношение на това как във времето настъпват последиците при уважен иск за стопанска непоносимост-*ex tunc* или *ex nunc*. В практиката е трайно застъпено виждането, че съдът променя, респ. прекратява правната връзка за в бъдеще, преди да възникнат условията за изпълнение на договорните задължения, а не след като връзката е прекратена, развалена или насрещното задължение е вече изпълнено.¹² Докато в доктрината се подкрепя становището, че настоящата постановка на въпроса от съда обезсмисля правното приложение на самия институт, тъй като, за да бъде изправна страната предявила иска за стопанска непоносимост трябва да търпи непоносимостта в хода на цялото производство до произнасянето на съдебното решение. Ето защо и някои автори¹³ твърдят, че едно такова конститутивно съдебно решение с правно основание чл. 307 ТЗ, внася промяна в договорната връзка за бъдещ период, а като начален момента на настъпване на стопанската непоносимост трябва да се разбира не момента на влизане в сила на съдебното решение, а момента на констатираното настъпване на стопанската непоносимост, тоест момента в който елементите от фактическия състав на института са били налице. Споделянето на последното становище е напълно основателно, тъй като формалното разбиране на началния момент на стопанската непоносимост като започващ след предявяването на иска или след постановяването на решението би довело до сериозно подриване на ефективността и приложимостта на института. Още повече едно такова производство би било безпредметно, когато се касае за договори с еднократно изпълнение. В тази връзка са и предложенията de

---

⁹ В този смисъл Матеева, Е. Необходими промени в уредбата на стопанската непоносимост по чл. 307 от Търговския закон. Съвременен право-проблеми и тенденции. София, Сиби, 2011, с. 243.

¹⁰ В този смисъл Павлова, М. Гражданско право-обща част. София, Сиела, 2023, с. 104 и Николов, Ясен. Стопанската непоносимост и непреодолимата сила. София, Сиела, 2022, с. 64.

¹¹ Пак там Решение № 183 от 21.11.2018 г. по т. д. № 542 / 2018 г. на Върховен касационен съд, 1-во тър. отделение.

¹² Пак там Решение № 183 от 21.11.2018 г. по т. д. № 542 / 2018 г. на Върховен касационен съд, 1-во тър. отделение.

¹³ Русчев, И. Приложно поле и правни последици на стопанската непоносимост 17.03.2021 <https://news.lex.bg/%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B5-%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%82/>

lege ferenda¹⁴ за изменение на чл. 307 ТЗ в посока промяна, респективно прекратяването на договорната връзка поради стопанска непоносимост да се счита за настъпило от датата, към която са били налице кумулативните предпоставки от фактическия състав на стопанската непоносимост.

Друго важно тълкуване, което може да се изведе от съдебната практика е въз основа на принципа, че никой не може да черпи права от собственото си противоправно поведение. Разпоредба на чл. 307 ТЗ има за цел да се измени или прекрати занапред по съдебен ред чрез конститутивен иск. Длъжникът не може да се позовава на стопанска непоносимост след като е изтекъл срока за изпълнение на договора и той вече е изпаднал в забава.¹⁵

Друг важен фактически въпрос е в какво въсъщност може да се състои непоносимостта и от там се стига до това, че намален обем на продажбите в следствие от световната икономическа криза е предпоставка за уважаване на иска по чл. 307 ТЗ.¹⁶ Законодателят е имал предвид значителна промяна в икономическата среда, при която е сключен договорът и при която всяка от страните е формирала своето намерение, оценявайки интереса си да се обвърже и условията, при които да го направи. В съдебната практика на ВКС се извежда, че производството по чл. 307 ТЗ не се прилага за приватизационните договори, тъй като те по съществото си не представляват търговска сделка съгласно чл. 286 ТЗ, и между приватизационната продажба и търговската продажба по чл. 318, ал. 1 ТЗ не може да се постави знак за равенство.¹⁷

В съдебните решения относно стопанската непоносимост може да се направи извод, че този институтът е неприложим спрямо заварени и прекратени към датата на влизането му в сила правоотношения. Разпоредбата на стопанската непоносимост я урежда при изпълнението на търговски сделки и влиза в сила от 1.11.1996 г., когато влиза в сила цялата част трета на Търговския закон - Търговски сделки.¹⁸ Утвърденият от съда, с влязло в сила решение, план за оздравяване на предприятието в производство по несъстоятелност, не подлежи на ревизия чрез иск по чл. 307 от ТЗ или на разваляне на основание чл. 87 от ЗЗД.¹⁹ Материята относно стопанската непоносимост по чл. 307 ТЗ е способ за изменение или прекратяване на синалагматичните договори, т.е. на такива договори, при които всяка от страните е длъжник на другата (оздравителният план не попада в тази характеристика), и то при наличието на конкретно визирано от закона хипотези, при които активно легитимиран да предяви подобен конститутивен иск е длъжникът по такъв договор, мотивирайки се със стопанска непоносимост в резултат на последващо настъпили икономически условия.

Като генерален извод може да заключи, че ако възникналите обстоятелства не правят изпълнението на договора невъзможно, но водят до несправедлив и социално неоправдан резултат, страната, която би се оказала ощетена, има право да поиска изменение или прекратяване на договора чрез конститутивен иск по чл. 307 ТЗ. Раз-

---

¹⁴ Пак там Николов, Ясен. Цит. съч. с. 89 и Русчев, И. Цит. съч.

¹⁵ Определение № 584 от 26.08.2013 г. по търг. д. № 856/2012 г. на Върховен касационен съд.

¹⁶ Решение № 240 от 12.09.2013 г. по търг. д. № 259/2011 г. на Върховен касационен съд.

¹⁷ Решение № 60 от 01.07.2009 г. по т. д. № 564 / 2008 г., ТК, I т. о. на ВКС

¹⁸ Решение № 185 от 16.03.2007 г. по т. д. № 672/2006 г., I т. о. на ВКС, докладчик - съдия Мариана Костова.

¹⁹ Определение № 478 от 10.06.2003 г. по ч. гр. д. № 175/2003 г., V г. о. на ВКС, докладчик съдия Таня Райковска.

поредбата, свързана с неизпълнение поради стопанска непоносимост, обхваща случаи, в които след сключването на договора настъпват непредвидени и непреодолими обстоятелства, които не правят изпълнението невъзможно, но самото изпълнение би довело до несправедливо и противоречащо на добросъвестността положение за длъжника.²⁰

IV. Заключение

Стопанската непоносимост е важен правен институт, който има голямо значение и приложение в съвременния свят. Тя предоставя механизъм за справяне с екстремни промени в икономическите условия, които правят изпълнението на договорите неосъществимо или изключително тежко за една от страните. В условия на глобална икономическа нестабилност, непредвидени събития като пандемии, природни бедствия или драстични икономически кризи могат да доведат до сериозни затруднения в изпълнението на договорните задължения. Правното приложение на стопанската непоносимост позволява на страните по договора да поискат промяна или прекратяване на договорните условия, за да се избегнат несправедливи тежести и неравноправни последици. Това гарантира по-голяма гъвкавост и адаптивност на договорните отношения в променящата се икономическа среда, като същевременно защитава интересите на всички засегнати страни. В заключение, стопанската непоносимост е ключов инструмент в съвременната правна система, който помага за поддържането на справедливост и равноправие в договорните отношения, осигурявайки необходимата стабилност и предвидимост в условията на динамични икономически промени.

Литература:

1. Иванов, А. Принципът за добросъвестност по българското и германското гражданско право. Юридически сборник, БСУ, том XXVII, 2020 г.
2. Калайджиев, А. Облигационно право. Обща част. С. Сиби, 2016.
3. Кожухаров, А. Облигационно право. Общо учение за облигационното отношение. С., Юриспрес, 2002.
4. Матеева, Е. Актуални въпроси на стопанската непоносимост по чл. 307 от Търговския закон. Търговско право, 2014, №3.
5. Матеева, Е. Необходими промени в уредбата на стопанската непоносимост по чл. 307 от Търговския закон. Съвременно право-проблеми и тенденции. София, Сиби, 2011.
6. Определение № 478 от 10.06.2003 г. по ч. гр. д. № 175/2003 г., V г. о. на ВКС, докладчик съдия Таня Райковска.
7. Определение № 584 от 26.08.2013 г. по търг. д. № 856/2012 г. на Върховен касационен съд.
8. Павлова, М. Гражданско право-обща част. София, Сиела, 2023. Пак там Решение № 183 от 21.11.2018 г. по т. д. № 542 / 2018 г. на Върховен касационен съд, 1-во тър. Отделение.

---

²⁰ Решение № 255 от 24.04.2002 г. по гр. д. № 1079 / 2001 г., V г. о. на ВКС, докладчик-съдия Кина Чутуркова.

9. Решение № 183 от 21.11.2018 г. по т. д. № 542 / 2018 г. на Върховен касационен съд, 1-во тър. отделение.
10. Решение № 185 от 16.03.2007 г. по т. д. № 672/2006 г., I т. о. на ВКС, докладчик - съдия Мариана Костова.
11. Решение № 240 от 12.09.2013 г. по търг. д. № 259/2011 г. на Върховен касационен съд.
12. Решение № 255 от 24.04.2002 г. по гр. д. № 1079 / 2001 г., V г. о. на ВКС, докладчик – съдия Кина Чутуркова.
13. Решение № 60 от 01.07.2009 г. по т. д. № 564 / 2008 г., ТК, I т. о. на ВКС.
14. Розанис, С. Търговски сделки. Обща част. С., 1998, с. 80 възприема, че употребата на „справедливостта“ в хипотезата на чл. 307 от ТЗ не трябва да се разглежда като източник на право.
15. Русчев, И. Приложно поле и правни последици на стопанската непоносимост. Правен сайт: lex.bg.
16. Стайков, И. Институтът на *clausula rebus sic stantibus* в действащото българско търговско право. Правна мисъл, 1998, 1.
17. Тенев, Добри. Относно делението на договорите на възмездни и безвъзмездни. Предизвикай правото: <https://www.challengingthelaw.com/obligacionno-pravo/otnosno-delenieto-na-dogovorite/> публ. 01.01.2017.
18. Ясен Николов. Стопанската непоносимост и непреодолимата сила. С., Сиела, 2022.